

HC 7A, 07-01-2019, de vrijheid van godsdienst

Geschiedenis van het grondrecht

De vrijheid van godsdienst en levensovertuiging staat op veel verschillende plekken. Dit staat in **art. 6 Gw, art. 9 EVRM, art. 18 IVBPR en art. 10 EU-Handvest**. De vrijheid van godsdienst werd als eerst geregeld in 1798, dit stond toen in **art. 19 van de Staatsregeling van het Bataafsche volk**. Er is vrijheid van godsdienst tenzij je aan de wet kunt zien dat dit is beperkt met oog op de openbare orde. In de Grondwet van 1815 was zelfs een heel hoofdstuk gewijd aan de godsdienstvrijheid. De autonomie van de kerk ten opzichte van de staat nam in deze periode toe. In 1848 was er ook een grondwetsherziening. De vrijheid van godsdienst kwam toen terecht in art. 164 van de Grondwet. Bij strafwet konden nu beperkingen worden aangebracht op de vrijheid van de godsdienst. Dit artikel heeft een lange tijd gelding gehad. In 1983 werd de vrijheid van godsdienst geregeld in het artikel zoals we die nu kennen, namelijk **art. 6 Gw**. In 1983 is naast de godsdienst ook de **levensovertuiging** toegevoegd aan artikel 6. De reikwijdte werd hier uitgebreid. Hierdoor sluit dit artikel ook beter aan bij het EVRM en het IVBPR.

Gewetensvrijheid

Geweten is een diepgewortelde als dwingend ervaren overtuiging. Gewetensvrijheid is de vrijheid om dat geweten te ontwikkelen en daarin niet belemmerd te worden door de overheid. Ook moet je uiting kunnen geven aan dit geweten. Gewetensvrijheid staat niet in artikel 6. In 1983 is er uitgebreid gediscussieerd over de vraag of het handig zou zijn om deze gewetensvrijheid hier wel in op te nemen. Hier waren echter bezwaren tegen. Een deel wordt niet gedekt door de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, maar vaak wordt dit wel gedekt door de vrijheid van meningsuiting. Er is dus geen noodzaak om gewetensvrijheid toe te voegen aan het artikel. Daarnaast zou het gebruikt worden om zich aan verplichtingen te onttrekken. Om het risico op misbruik op te vangen heb je een hele brede beperkingsgrond nodig. Dit betekent niet dat er in de Nederlandse rechtsorde geen gewetensvrijheid is. In **art. 9 EVRM** staat dit namelijk wel vermeldt, het EVRM geldt ook in Nederland. Daarnaast zijn er ook een hele boel andere bronnen in het Nederlandse recht waar dit wel in staat.

Is er sprake van een uiting van een godsdienst of levensovertuiging?

De eerste vraag die beantwoord dient te worden is wat een godsdienst of een levensovertuiging is. De Hoge Raad heeft in het arrest van het klooster Sint Walburga een hele praktische benadering gekozen. De definitie van een godsdienst is door het EHRM gegeven in 2013 in de zaak Eweida tegen het Verenigd Koninkrijk. Er moet sprake zijn van overtuigingen en opvattingen met een overtuigingskracht. Hierbij moet gekeken worden naar de ernst, de samenhang en het belang.

Levensovertuiging

Er ontbreekt een mooie definitie van levensovertuiging. Het is een samenhang tussen opvattingen en deze opvattingen moeten van invloed zijn op meerdere aspecten van iemands leven. Atheïsme en humanisme zijn bijvoorbeeld levensovertuigingen. Het college voor de rechten van de mens is bevoegd om oordeel te geven in zaken waarvan volgens de klager sprake is van bijvoorbeeld ongelijke behandeling wat betreft godsdienst. Deze oordelen zijn niet bindend. Er kwam hier een zaak over de vraag of veganisme een levensovertuiging is. Er is duidelijk gemaakt dat het veganisme niet om een eetpatroon gaat, maar dat het iets zegt over het de gehele levensovertuiging. Denk hierbij aan compassie voor dieren en naastenliefde. Veganisme is dus ook een levensovertuiging.

Wanneer is er sprake van een uiting van die overtuiging?

Niet iedere gedraging wordt beïnvloed door je geloof en is ook daadwerkelijk een uiting die wordt beschermd door **art. 9 EVRM**. Het moet wel gaan om een gedraging met een voldoende nauw en direct **verband** tussen de gedraging en het achterliggende geloof. Je hoeft als klager niet bewijzen dat er sprake is van een religieuze plicht.

Beperkingssystematiek

Bij het bepalen of het beperken van een grondrecht mag, moet er gekeken worden naar de volgende vragen:

- Wat is de reikwijdte?
- Is er sprake van een beperking?
- Is de beperking gerechtvaardigd?
 - Bij de wet voorzien
 - Legitiem doel
 - Noodzakelijk in een democratische samenleving

Noodzakelijk in een democratische samenleving

Het democratische aspect brengt met zich mee dat dit in het belang van pluralisme, tolerantie en ruimdenkendheid moet zijn. De noodzaak brengt met zich mee dat er een dringende maatschappelijke behoefte moet zijn. Hierbij is er een zekere beoordelingsvrijheid van de lidstaten zelf. Bij de beoordeling kan je jezelf een aantal vragen stellen. Als eerste kan je je afvragen hoe zwaar het belang van de inbreuk is, en hoe ingrijpend deze inbreuk is. Wanneer er sprake van een sanctie is kan je je ook afvragen hoe zwaar deze sanctie is. Verder kan je ook nadrukkelijker naar het middel kijken. Is er gekozen voor een geschikt middel of had er ook een lichter middel gekozen kunnen worden?

Schoolzwemmen in Zwitserland

Er zijn ouders die niet wilden dat hun dochters mee zouden doen aan het schoolzwemmen. Dit is in strijd met de godsdienstige overtuiging van de ouders. De ouders konden zich überhaupt niet vinden in het gemengde schoolzwemmen, ook niet na de argumenten van de school waarom die wel noodzakelijk was. De ouders kregen boetes voor het niet laten meedoen van de dochters aan het zwemmen en hebben daartegen geprocedeerd. De zaak is voorgelegd aan het EHRM. De ouders vonden dat door de boetes en regels er sprake is van **inbreuk op de vrijheid van godsdienst**. Wat zei het Hof hierover? Hoe verhoudt het niet willen laten meedoen van de dochters aan het zwemmen zich met de islamitische godsdienstovertuiging? Het Hof kon zich vinden in de redenering van de ouders. Er is bij de ouders dus sprake van het uiten van godsdienst. Door middel van een boete proberen te forceren dat de dochters toch meedoen is een beperking hierop. Het is een beperking die wel bij de wet was voorzien. Het doel van de verplichting om mee te doen schoolzwemmen was belangrijk voor de integratie. Ze wilden iedere vorm van sociale uitsluiting voorkomen. Gelijkheid en gelijke kansen voor jongens en meisjes is een hoge waarde wat er nagestreefd wordt. Het Hof oordeelt dat hier inderdaad sprake is van een legitiem doel. Nu komen we aan bij de vraag of er sprake is van noodzakelijkheid in een democratische samenleving. Het EHRM gaat met de Staat mee wat betreft het bijzondere belang van sociale integratie. Daarnaast vindt het Hof dat de boete en de hoogte daarvan evenredig zijn aan de nagestreefde doelen. Conclusie: er is hier geen sprake van een beperking op de vrijheid van godsdienst.

Samenloop

Het kan zo zijn dat in een specifieke situatie het EVRM een soepeler regime uitoefent wat betreft de grondrechten dan de Grondwet. In de praktijk gebeurt dat bij deze samenloop aan de beperkingseisen van beide artikelen moet worden voldaan.

Algemene beperkingen/redelijke uitleg

Het uitgangspunt van grondrechten is dat iedere beperking een specifieke grondslag nodig heeft. Deze moet duidelijk gericht zijn op de beperking van dat grondrecht. Algemene beperkingen kunnen ook een beperking hebben op de uitleg van grondrechten. De leer van de redelijke uitleg is hiervoor teruggekomen, deze heeft in grote lijnen hetzelfde effect. Er zijn verplichtingen in de nationale rechtsorde die een beperkend effect kunnen hebben op grondrechten. Dit is buiten de reikwijdte van de grondrechten.

HC 7B, 09-01-2019, persoonlijke levenssfeer

Wat is de persoonlijke levenssfeer?

Je zou het kunnen omschrijven als een gebied waarin ieder individu vrij is en geen inmenging van de staat hoeft te dulden. Een element waar je waarschijnlijk snel aan denkt bij persoonlijke levenssfeer is het huisrecht. Hier zijn een heleboel uitzonderingen op, maar in beginsel heb je een huisrecht dat wordt beschermd. Stel dat je een ambtenaar bent: kan de overheid besluiten om cameratoezicht te houden op jouw werkplek? Heb je een huisrecht dat bescherming biedt buiten je eigen huis? De bescherming van je persoonlijke levenssfeer kan ook gaan over bescherming op de straat en op je werk. Een ander belangrijk voorbeeld is dat je recht hebt op onaantastbaarheid van je lichaam. Hiernaast heb je ook het recht om persoonlijke relaties aan te gaan. Ook familielevens wordt beschermd door de persoonlijke levenssfeer. Je zou het recht op persoonlijke levenssfeer ook nog kunnen zien als een recht dat zelfontplooiing ondersteunt. Daarnaast kan je denken aan milieuvervuiling (schadelijke stoffen van een fabriek) dat je in verband kan brengen met de persoonlijke levenssfeer.

Art. 10 Grondwet

1. Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer.
2. De wet stelt regels ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer in verband met het vastleggen en verstrekken van persoonsgegevens.
3. De wet stelt regels inzake de aanspraken van personen op kennisneming van over hen vastgelegde gegevens en van het gebruik dat daarvan wordt gemaakt, alsmede op verbetering van zodanige gegevens.

De grondwetgever geeft aan dat de volgende gevallen in ieder geval onder de persoonlijke levenssfeer vallen: de woning, vormen van communicatie, gedragingen, vertrouwde gesprekken, aspecten van het gezinsleven en persoonsgegevens. In lid 1 van het artikel worden eigenlijk geen criteria gegeven aan beperkingen. Daarnaast staat er ook geen noodzakelijkheid voor de beperking in een democratische samenleving in. 'De wet stelt regels' in lid 2 en 3 geven instructienormen aan. Een uitwerking hiervan is bijvoorbeeld de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG).

Artikel 10 is het meest brede artikel over de persoonlijke levenssfeer, maar is niet het enige. De persoonlijke levenssfeer kan je ook halen uit **artikel 11-14** van de Grondwet. Deze artikelen bevatten aanvullingen op artikel 10, hier zit daarom ook wat overlap in. Artikel 10 kan je ook nog zien samen met **artikel 6** (vrijheid van godsdienst en levensovertuiging) en **artikel 7** (vrijheid van meningsuiting) van de Grondwet.

Wanneer je een behandeling door een arts weigert, word je in beginsel beschermd door **artikel 11**. Bij besmettelijke ziektes is dit natuurlijk wel een probleem. Hier gaat de **Wet Publieke Gezondheid** over. Dit is een wet in formele zin. In art. 1 van die wet worden verschillende soorten ziekten genoemd. Difterie valt bijvoorbeeld in groep B1. Hier wordt een uitzondering gemaakt op art. 11. In **art. 30 e.v.** worden dan ook maatregelen genoemd wanneer er sprake is van een ziekte uit die categorie. Een voorbeeld, is bijvoorbeeld een verbod op beroepsactiviteiten op bedrijfsmatige werkzaamheden. Er worden hele duidelijke aanwijzingen aan de praktijk gegeven dat het grondrecht niet verder beperkt wordt dan nodig is.

Art 8 EVRM

1. Een ieder heeft recht op respect voor zijn privé leven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn correspondentie.

2. Geen inmenging van enig openbaar gezag is toegestaan in de uitoefening van dit recht, dan voor zover bij de wet is voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid, die openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.

Correspondentie: in de jurisprudentie van het Hof gaat het hier bijvoorbeeld heel vaak over correspondentie van gevangenen.

Woning: dit hoeft niet per definitie een echte woning te zijn, dit kan ook bijvoorbeeld een caravan of een woonboot zijn. Het gaat om de vraag of iemand hier daadwerkelijk woont.

Familieleven: het bestaan van bloedbanden hoeft geen doorslaggevende rol te geven bij de vraag of er sprake is van een familielevens. Het Hof werkt wel met een soort van vermoeden of er sprake is van een familielevens. Het feit dat bijvoorbeeld een biologische band bestaat geeft in beginsel aan dat er sprake is van een familielevens.

Privélevens: volgens het Hof verdient culturele identiteit deel uit van hun privélevens.

Beperkingen

Voorbeeld ANR

Dankzij dit programma konden camera's herkennen en opslaan welke auto zich waar en wanneer bevond. Wanneer je het kenteken wist kon je ook de eigenaar achterhalen. Was er voor het gebruiken van deze gegevens over waar en wanneer de auto was een wettelijke grondslag? Deze gegevens vallen onder het recht van een persoonlijke levenssfeer. Er was sprake van een inbreuk bij het gebruiken van deze gegevens, maar was hier een wettelijke grondslag voor? De Hoge Raad constateerde dat er eigenlijk geen wettelijke bepaling was op basis waarvan de inspecteur in casu de bevoegdheid had om die gegevens te gebruiken.

Voorbeeld Boultif vs. Zwitserland

Zestien maanden nadat Boultif Zwitserland binnen was gekomen, pleegde hij een gewelddadige overval. De verblijfsvergunning liep af en de autoriteiten besloten deze niet te verlengen. Hierover is geprocedeerd. De weigering van de verblijfsvergunning heeft ervoor gezorgd dat hij is gescheiden van zijn vrouw. Het familielevens kan niet in stand blijven wanneer hij niet in Zwitserland mag blijven. Het Europees Hof geeft hier aan hoe je zo'n situatie moet behandelen. Er was in casu sprake van family life, dit valt dus onder de **reikwijdte** van dit artikel. Er was ook sprake van een **inbreuk** op het recht, aangezien de man Zwitserland zou moeten verlaten. Er was ook een **wettelijke grondslag** voor deze beperking.

Het **legitieme doel** bij deze beperking was de openbare veiligheid. Om te bepalen of het **noodzakelijk is in de democratische samenleving** moet er gekeken worden naar de ernst van de strafbare feiten, de duur van het verblijf in het land en het gedrag sinds de strafbare feiten. Daarnaast moet er ook gekeken worden naar de familiesituatie. Hoe lang bestaat de relatie al? Wonen ze al samen? Zijn er kinderen? Het Hof oordeelde in casu dat de beperking niet noodzakelijk was in een democratische samenleving.

Voorbeeld ambtenaar in Roermond

De ambtenaar was werkzaam in Roermond. De ambtenaar was regelmatig ziek. De werkgever wilde hier iets aan doen. De werkgever heeft gevraagd om onderzoeken te doen. De onderzoeken maakten duidelijk dat het ziekteverzuim voortvloeide uit leefstijlkeuzes van de ambtenaar. De gemeente heeft een dienstopdracht gegeven: de persoon moest stoppen met roken (kon een cursus volgen), ze moest gaan sporten en ze moest gezonder gaan eten. Deze opdracht werd niet naar tevredenheid uitgevoerd. De werkgever deed hier nog een schepje bovenop. Er werd een voorwaardelijk ontslag wegens plichtsverzuim gegeven. Het ontslag zou niet ten uitvoer gelegd worden wanneer er werd voldaan aan

de voorwaarden die gesteld waren: twee keer per week sporten, cursus stoppen met roken volgen, adviezen van een diëtiste volgen. Dit lukte niet.

Interpretatiemethoden en positieve verplichtingen

Voorbeeld Hatton vs. Verenigd Koninkrijk

Nachtvluchten op het vliegveld zouden worden uitgebreid. De omwonende vreesden dat dit inbreuk zou maken op hun persoonlijke levenssfeer door bijvoorbeeld een slaapttekort die ze zouden oplopen. De overheid heeft zich onvoldoende beschermd tegen deze inbreuken. De vluchten hadden beter beperkt moeten worden en er had onderzoek moeten worden gedaan naar de nadelen voor de gezondheid. EHRM oordeelt dat er inderdaad een inbreuk op **art. 8 EVRM** is. Hieruit volgde dat het niet is vereist dat de Staat de inbreuk maakt. Artikel 8 kan van toepassing zijn in milieugevallen. Het maakt niet uit of deze beperking direct wordt veroorzaakt door de Staat. Je kan wel zeggen dat de Staat te kort is geschoten in de positieve verplichtingen die zij heeft, maar er kan geen klacht ingediend worden tegen een privaatrechtelijke organisatie. Het moet altijd terug te koppelen zijn aan de Staat.

EHRM-interpretatietechnieken

Bij een **teleologische interpretatie** laat het Hof zich vaak leiden door waarden die zij belangrijk vinden in een democratische samenleving. Denk aan pluralisme, tolerantie en ruimdenkendheid. Daarnaast is er de **evolutieve interpretatie**. Deze interpretatie gaat ervanuit dat het verdrag een levend instrument is. Woorden, begrippen en reikwijdtes kunnen door de tijd heen veranderen. De **common-ground methode** sluit hierop aan. Hier wordt gekeken naar de consensus binnen een bepaald gebied. Bijvoorbeeld bij **art. 2 EVRM** (recht op leven). In de bijzin staat een uitzondering op recht op leven, de doodstraf is niet in strijd met **art. 2 EVRM**. In 2010 heeft het EHRM geoordeeld dat de opvattingen over de doodstraf sterk zijn gewijzigd. Anders dan voorheen vinden ze nu dan doodstraf in vredetijd niet meer acceptabel is. In art. 2 staat nu eigenlijk dus geen rechtvaardiging voor de doodstraf meer. Is dit nog interpretatie of is dit een verdragswijziging?